

Sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs becijferd

Groenez, S., Van den Brande, I. & Nicaise, I. (2003). *Cijferboek sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs. Een verkennend onderzoek op de Panelstudie van Belgische Huishoudens*. Leuven: Steunpunt LOA

Een van de opdrachten van het Steunpunt Loopbanen doorheen Onderwijs naar Arbeidsmarkt (LOA) is het aanleveren van beleidsrelevante informatie uit bestaande gegevensbronnen. In het onderzoeksrapport 'cijferboek sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs' wordt de Panel Studie van Belgische Huishoudens (PSBH) voor dit doel ontgonnen. Dit huishoudpanel bevat informatie over dezelfde huishoudens en individuen doorheen zowat de ganse jaren '90.¹ Alhoewel het niet specifiek voor onderwijsdoeleinden is ontworpen, bevat het toch heel wat indicatoren over de onderwijsloopbaan van Vlaamse jongeren: participatie, oriëntering, schoolse vertraging² en behaalde kwalificaties. Deze indicatoren worden gerelateerd aan sociale kenmerken zoals socio-economische afkomst (diploma, tewerkstellingssituatie en beroepsstatus van ouders), etnisch-culturele afkomst (nationaliteit en thuistaal van de jongeren), geslacht en gezinssituatie (één- versus twee-oudergezinnen).

Met dit rapport worden voor het eerst representatieve en recente gegevens gepubliceerd voor alle onderwijsniveaus. Over het secundair en het hoger onderwijs ontbreekt het niet aan studies, maar zo is het ongeveer 30 jaar geleden dat de sociale ongelijkheid in het kleuteronderwijs nog in kaart gebracht werd en nog nooit eerder zijn betrouwbare cijfers gepubliceerd over de ongelijkheid in het buitengewoon onderwijs. Het is ook de eerste maal dat de verschillen tussen Vlaamse en migranten-

jongeren doorheen de ganse onderwijsloopbaan werden becijferd.

Ongelijkheid start bij de instap in het kleuteronderwijs en groeit stelselmatig met het onderwijsniveau

Zowat 16% van de Vlaamse 2,5- en 3-jarigen zit (nog) niet in de *kleuterschool*. Reeds bij deze groep is de sociale ongelijkheid opmerkelijk groot. Zo blijkt dat kleuters uit lagere sociale klassen er niet alleen minder snel mee starten, maar ook dat zij er vaker vertraging oplopen. Ook spelen etnisch-culturele factoren een rol zoals nationaliteit van het kind of de taal die men thuis spreekt. Zo bedraagt bijvoorbeeld de niet-participatie bij kinderen van Maghrebijnse nationaliteit 36%. Nemen we alle variabelen te-

gelijk op in een verklaringsmodel dan valt op dat, na controle voor andere invloeden, het effect van etniciteit niet langer significant is. Anders gezegd, we weten dat kinderen met een niet-westerse nationaliteit vaker laaggeschoolde of niet-beroepsactieve ouders hebben. Houden we daar rekening mee, dan participeren kinderen met een niet-westerse nationaliteit even vaak aan het kleuteronderwijs dan westerse kinderen met laaggeschoolde of niet-beroepsactieve ouders.

Daarnaast blijkt dat jongens minder vlug aan het kleuteronderwijs participeren dan meisjes. Aan het einde van het kleuteronderwijs hebben zij ook merkkelijk vaker vertraging opgelopen dan meisjes. Tot slot blijkt ook de gezinssituatie een belangrijke invloed te hebben op de schoolloopbaan van de kleuter: kinderen van alleenstaande moeders participeren minder vlug aan het kleuteronderwijs en lopen tegen het einde van het kleuteronderwijs vaker vertraging op dan kinderen van moeders uit tweeoudergezinnen.

De sociale ongelijkheid tekent zich verder af in het *lager onderwijs*. Vooral het eerste leerjaar blijkt voor veel leerlingen een struikelblok. De socio-professionele categorie van vader en moeder zijn belangrijke verklarende variabelen, zowel voor de vertraging die het kind oploopt in het lager onderwijs als voor de kans dat het kind wordt doorverwezen naar het buitengewoon lager onderwijs. De kans op vertraging is bijvoorbeeld reeds in het eerste leerjaar tienmaal groter bij kinderen van laaggeschoolde moeders dan bij kinderen van hooggeschoolden. Daarnaast blijkt ook dat kinderen van alleenstaande ouders meer kans hebben op vertraging in het lager onderwijs en meer kans hebben om doorverwezen te worden naar het buitengewoon lager onderwijs. De nationaliteit heeft eveneens een significant effect op de vertraging die het kind oploopt, doch het effect van nationaliteit op buitengewoon lager onderwijs is andermaal niet significant. Tot slot heeft ook het geslacht van het kind een zeer belangrijke invloed op de kans om in het buitengewoon lager onderwijs terecht te komen. Jongens hebben namelijk dubbel zoveel kans op doorverwijzing dan meisjes.

In het *secundair onderwijs* (SO) neemt de sociale ongelijkheid verder toe. We merken duidelijke verschillen naar sociale afkomst, niet alleen wat betreft de schoolse vertraging maar ook wat betreft de studieoriëntatie. Opnieuw zijn zowel de socio-professionele categorie van de vader als die van de moeder cruciale voorspellers. Jongeren uit lagere sociale klassen lopen namelijk meer schoolse vertraging op en komen in het Beroepssecundair Onderwijs (BSO) of Technisch Secundair Onderwijs (TSO) terecht, maar ook in het deeltijds beroepsonderwijs, het leercontract of het buitengewoon secundair onderwijs. Zo hebben bijvoorbeeld kinderen van laaggeschoolde moeders tienmaal zoveel

kans om in het 4e jaar BSO te zitten als kinderen van hooggeschoolden. Daarnaast blijkt ook het geslacht van de jongere een zeer belangrijke determinant te zijn. Jongens lopen in het secundair onderwijs vaker vertraging op dan meisjes en komen meer in de 'zwakkere' onderwijsvormen terecht. Tot slot zien we dat jongeren uit gebroken gezinnen meer kans hebben om vertraging op te lopen.

Het al dan niet samenleven van de moeder heeft daarentegen weinig effect op de studieoriëntatie van de jongere. De nationaliteit blijkt effect te hebben, zowel op de studieoriëntatie als op de schoolse vertraging die de jongere oploopt in het secundair onderwijs, ook wanneer andere sociale ongelijkheidsindicatoren mee in aanmerking worden genomen. Jongeren met Magrebijense nationaliteit lopen vaker vertraging op en komen vaker in het BSO terecht dan jongeren met een West-Europese nationaliteit (meer dan de helft van de Magrebijense jongeren komt al in het eerste leerjaar in de B-stroom³ terecht en meer dan 70% in het 4de jaar BSO).

Ondanks de 'rush' op het *hoger onderwijs* (HO) in de voorbije twintig jaar is er nog steeds een grote ongelijkheid in de doorstroming naar dit niveau. Die ongelijke participatie wordt sterk bepaald door de pedagogische toegangsvoorwaarden van het hoger onderwijs. Figuur 1 geeft aan dat, naast de 15% jongeren die ongekwalificeerd het secundair onderwijs verlaat, nog eens 12% van alle jongeren wel een getuigschrift van het 6° leerjaar BSO behaalt, zonder evenwel aansluitend een zevende jaar te volgen (en dus geen toegang verwerft tot het hoger onderwijs). Verder toont figuur 1 aan dat het vooral jongeren uit de lagere sociale klassen zijn die nooit een diploma behalen dat hen toegang geeft tot het hoger onderwijs.

Uit de analyses blijkt dat naast de beroepscategorie en het diploma van de ouders ook de etnisch-culturele afkomst een significante invloed uitoefent, zowel op het risico om ongekwalificeerd het secundair onderwijs te verlaten, als op de kans om een diploma te behalen dat toegang geeft tot het hoger onderwijs, als op de beslissing om al dan niet te participeren aan dat onderwijs (gegeven dat men toegang heeft). Naast sociale afkomst speelt ook het geslacht een significante rol: jongens hebben

een hoger risico dan meisjes om ongekwalificeerd het secundair onderwijs te verlaten of een getuigschrift te behalen dat geen toegang geeft tot het hoger onderwijs.

Jongeren uit de lagere sociale klassen die doorstromen naar het hoger onderwijs kiezen hoofdzakelijk voor een hogeschoolopleiding van het korte type en veel minder voor een universitaire opleiding. Binnen het hoger onderwijs lijkt op het eerste gezicht de invloed van sociale afkomst sterk afgezwakt. Hierbij mag men niet vergeten dat achter deze schijnbare nivellering van kansen een zware selectie (vertekening) schuilgaat: de jongeren uit de lagere sociale klassen die het erop wagen, zijn diegenen die het er tot dan toe quasi zonder kleerscheuren hebben van af gebracht. Omgekeerd worden jongeren uit de hoogste milieus soms als het ware door het hoger onderwijs gesleurd, ook al moeten ze daarvoor al eens vaker bissen of zich heroriënteren.

Uiteindelijk haalt bijna een op twee Vlaamse jongeren tegenwoordig een diploma hoger onderwijs.

Bij kinderen van laaggeschoolden is dat een op vier, bij migrantenjongeren een op zes. Bij kinderen van hooggeschoolden daarentegen vier op vijf.

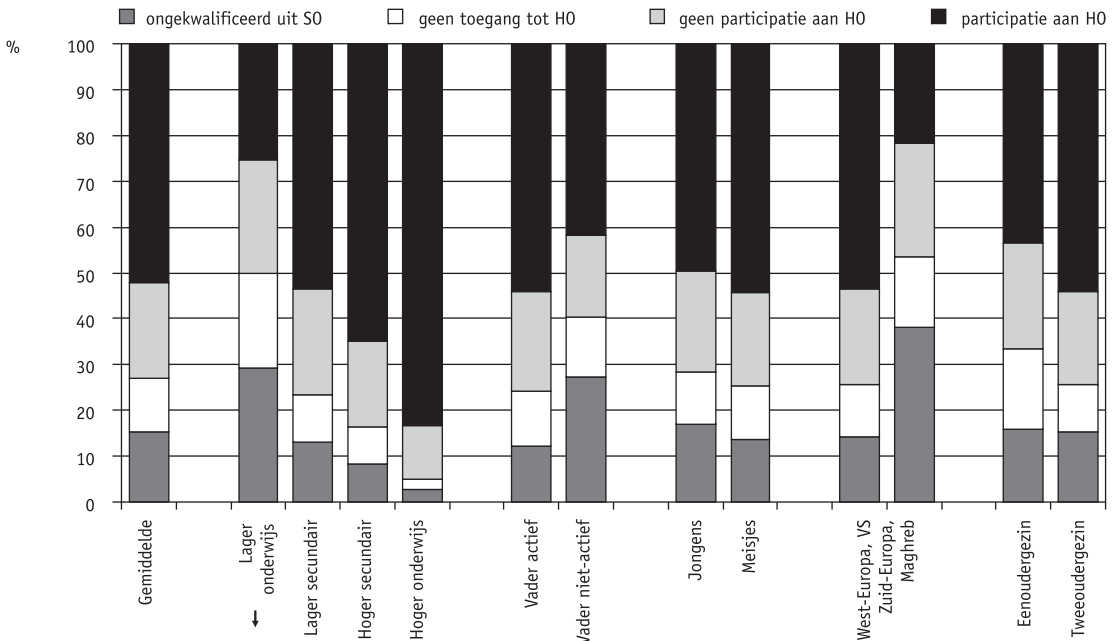
Overzicht naar socio-demografische groepen

Socio-economische positie van de ouders

De belangrijkste determinant van sociale ongelijkheid in het onderwijs is ongetwijfeld de *socio-professionele status* van de ouders: in deze variabele zit zowel informatie vervat over de economische (in)activiteit als over beroep en scholing. Zowel aan vaders- als aan moederszijde is de correlatie tussen deze socio-professionele status en de onderwijskansen sterk. Verder valt op dat *kinderen van zelfstandigen* doorgaans wat zwakker scoren dan hun afkomst zou laten vermoeden: zij doen het iets beter dan kinderen van lagere bedienden, maar beduidend slechter dan kinderen van hogere bedienden en vaak zelfs minder goed dan die van ge-

Figuur 1.

Doorstroming van het secundair (SO) naar het hoger onderwijs (HO) bij 19-plussers naar diploma moeder, activiteit vader, geslacht, nationaliteit en gezinssituatie (Vlaams Gewest; 1992-1999).

Bron: PSBH.

schoolde arbeiders. Dit zou erop kunnen wijzen dat deze ouders, door hun drukke beroepsbezigheden, de neiging vertonen om wat minder te investeren in de schoolse begeleiding van hun kinderen.

Al starten *kinderen van universitaire* minder vaak met vertraging aan het secundair onderwijs, ze lopen gedurende het secundair onderwijs wel vaker vertraging op dan kinderen van lagergeschoolden. Het verband is hier echter subtieler: dit patroon doet zich niet voor bij de studieoriëntering. Dit suggereert dat de hoogste sociale klassen hoge eisen stellen ten aanzien van hun kinderen. Niet alleen starten deze kinderen vaker in ASO-richtingen, ze worden ook vaker daar gehouden. Vertraging is in zekere mate de prijs die wordt betaald voor participatie aan een sterkere onderwijsvorm en voor vrijwaring van de verdere onderwijskansen.

Etnisch-culturele herkomst

In de PSBH kunnen we etnische herkomst alleen indirect waarnemen, namelijk via de variabelen thuistaal en nationaliteit. Bij het overschouwen van alle resultaten valt op dat deze variabelen wel vaak een sterke invloed schijnen uit te oefenen in de bivariate analyses, maar dat dit verband in het kleuter- en (buitengewoon) lager onderwijs insignificant wordt na controle voor de socio-professionele status van de ouders. Dit wijst erop dat migrantenkinderen in het basisonderwijs meer gehinderd worden door de socio-professionele status van hun ouders dan door hun taal of nationaliteit.

De etnisch-culturele barrières blijken pas echt op te duiken bij de studieoriëntering in het secundair onderwijs. Maghrebijnse jongeren worden significant meer naar de B-stroom en naar het BSO verwezen; zij vertonen een hoger risico op ongekwalificeerde uitstroom; en zelfs met een diploma SO op zak, stromen ze minder door naar het HO.

Eenoudergezinnen

Kinderen van alleenstaande ouders blijken in het onderwijs bijna over de hele lijn benadeeld te zijn. Daarvoor bestaan wederom meerdere mogelijke verklaringen. Alleenstaande ouders hebben gewoonlijk een lagere financiële en materiële draag-

kracht, minder tijd voor schoolse begeleiding en een meer beperkt sociaal ondersteuningsnetwerk. Bovendien kunnen gebroken gezinssituaties leiden tot socio-emotionele problemen bij het kind zelf. Over het relatieve belang van al deze oorzakelijke verbanden kunnen we met de analyses in dit rapport geen uitspraak doen. Ook de internationale literatuur is op dit gebied heel verdeeld. Meer diepgaande analyses zijn hier zeker wenselijk.

Geslacht

Het is inmiddels welbekend dat meisjes in het onderwijs vaak beter presteren dan jongens. De evidentie in dit cijfermateriaal is echter omvattend en ‘verpletterend’: jongens beginnen reeds hun kleuteronderwijs met vertraging tegenover meisjes. Ze lopen meer dan tweemaal zoveel risico om in het buitengewoon lager onderwijs terecht te komen. In het secundair onderwijs hebben ze aanzienlijk meer kans op vertraging en belanden ze vlugger in de waterval; hun risico op ongekwalificeerde uitstroom ligt aanmerkelijk hoger dan dat van meisjes. Jongens participeren minder aan het hoger onderwijs, al kiezen ze daar vaker voor de langere studies (met name hogeschoolonderwijs met twee cycli).

Implicaties voor het gelijkheidsbeleid

Hoewel dit onderzoek louter beschrijvend is gebleven, levert het wel een aantal inzichten op die nuttig zijn voor het onderwijsbeleid. Uit de analyses per doelgroep kunnen conclusies worden getrokken in verband met de *financieringscriteria* van scholen in het kader van het nieuwe *decreet op de gelijke onderwijskansen*. De vijf huidige criteria om de doelgroepleerlingen af te bakenen zijn: het onderwijsniveau van de moeder, economische inactiviteit van beide ouders, trekkende bevolking, thuisloosheid van de leerling en (enkel in combinatie met andere criteria) de thuistaal van de leerling.

Vooreerst bevestigen de cijfers – voorzover onze informatie reikt⁴ – dat de huidige criteria goed gekozen zijn: het *onderwijsniveau van de moeder* is bijvoorbeeld (net zoals dat van de vader) een zeer sterke voorspeller van de onderwijskansen van

kinderen. Hetzelfde geldt voor de economische inactiviteit van beide ouders. Het feit dat de *thuisstaal* alleen in cumulatie met andere achterstellingscriteria gehanteerd wordt, blijkt eveneens een juiste optie te zijn. Immers, de breuklijn inzake onderwijskansen loopt niet tussen Vlaamse en andere kinderen, maar tussen westerse en Maghrebijnse kinderen. Deze laatste groep wordt gekenmerkt door een cumulatie van etnisch-culturele achterstelling met laaggeschooldheid en een hoge inactiviteitsgraad van de ouders. Dat is veel minder het geval voor bijvoorbeeld Franstalige leerlingen of niet-Nederlandstalige leerlingen van EU- of Amerikaanse afkomst (die dan ook niet onder de criteria van het gelijke onderwijskansen-beleid vallen).

Anderzijds suggereren onze bevindingen dat het wenselijk zou zijn om naast de vijf huidige criteria ook expliciet rekening te houden met de *gezinssituatie* van leerlingen (eventueel ook als additioneel criterium zoals de thuisstaal). Kinderen uit een-oudergezinnen lopen haast over de ganse lijn hogere risico's dan andere jongeren. Het weglaten van dit criterium uit de nieuwe regelgeving mag dan wel gemotiveerd zijn door discretie ten aanzien van de ouders; vanuit educatief oogpunt is het daarom niet minder belangrijk.⁵

Tot slot willen we beklemtonen dat dit onderzoek met vrij weinig middelen heeft kunnen plaatsvinden omwille van het feit dat we konden beschikken over bestaande gegevensbronnen. Het ver-

dient dan ook aanbeveling dat de analyses in de toekomst verder worden geactualiseerd tot een echt permanente 'monitor' van de sociale (on)gelijkheid in het Vlaamse onderwijs.

Steven Groenez

Ides Nicaise

HIVA

K.U.Leuven

Noten

1. In concreto slaat de gebruikte informatie op schooljaren 1991-1992 tot en met 1998-1999.
2. Schoolse vertraging werd gemeten als het verschil tussen de theoretische en feitelijke leeftijd in elk leerjaar.
3. De B-klas is een afzonderlijke klas in het eerste leerjaar secundair onderwijs, speciaal voor jongeren die in het basisonderwijs grote vertraging hebben opgelopen. Alhoewel doorstroming naar de A-stroom mogelijk blijft, stromen bijna alle B-klassers nadien verder door naar het beroepsvoorbereidend jaar en zo naar het BSO.
4. In de databank is geen informatie beschikbaar over trekende bevolking of thuisloosheid van de jongere.
5. In het vroegere beleid inzake zorgverbreding werd de gezinssituatie wel als doelgroepindicator gebruikt. Dit criterium werd in het gelijke onderwijskansen-decreet weggelaten omwille van het gevoelige karakter van deze informatie.